

L'HOSPITAL DEL REI, O MILITAR, A GIRONA. DADES PROCEDENTS DELS MANUALS D'ACORDS (1653-1694)*

MATEU GUITART I MOLINA

Resum

L'article analitza el procés d'establir un hospital militar a Girona entre el 1653 i el 1694. Durant aquest temps, Girona era la punta de llança del sistema defensiu espanyol enfront d'una monarquia francesa cada cop més agressiva. La fortificació de Girona i l'establiment d'una guarnició foren unes de les conseqüències de tenir el front tan a prop. Una altra fou l'establiment d'un hospital militar, o en terminologia de l'època, un hospital del Rei. Els primers espais coneguts que es feren servir com a establiment sanitari foren el convent de Sant Agustí, per, poc després, ocupar el convent de la Mercè i, per últim, l'hospital de Santa Caterina. Entorn de 1676 ja hi ha constància de l'existència d'un hospital militar específic per als soldats. Tanmateix, quan es disparaven les necessitats de llits pels avatars bèl·lics, calgué de nou ocupar els convents de Sant Agustí i de la Mercè, principalment aquest últim, i part de l'hospital de Santa Caterina. Alternativament, en moments d'extrema necessitat també es feren servir

determinats quarters, amb la problemàtica afegida d'haver de reubicar els soldats que s'hi allotjaven.

Paraules clau

Girona, hospital militar, sanitat militar, guerra dels Segadors, guerra de Luxemburg i guerra dels Nou Anys.

Abstract

The article analyses the process of establishing a military hospital in Girona between 1653 and 1694. During this time, Girona was the spearhead of the Spanish defensive system against an increasingly aggressive French monarchy. The fortification of Girona and the establishment of a garrison were one of the consequences of having the front so close. Another was the establishment of a military hospital, or in the terminology of the time, a hospital of the King. The first known spaces that were used as a healthcare establishment were the convent of Saint Augustine, shortly after, occupying the convent of La Mercè and, finally, the hospital of Santa Caterina.

* Voldria agrair a la direcció de l'Institut d'Estudis Gironins l'interès per incloure aquest text en les actes del VI Congrés d'Història de Girona quan, per motius professionals, em va ser impossible presentar la corresponent comunicació.

Around 1676 there is already evidence of the existence of a specific military hospital for soldiers. However, when the needs of beds were triggered by war strikes, the convents of Saint Augustine and La Mercè, mainly the latter, and some of the Santa Caterina hospital, had to be occupied again. Alternatively, in certain moments of extreme

need, certain quarters were also used, with the added problem of having to relocate the soldiers who were staying there.

Key words

Girona, military hospital, military health, Reapers' war, the war of the Reunions and Nine Years' War.

1. INTRODUCCIÓ

La història de Girona feu un tomb quan, l'octubre de 1652, retornà a la fidelitat del rei espanyol, en el transcurs de la guerra dels Segadors, atès que des de llavors esdevingué plaça fronterera entre els regnes d'Espanya i de França.¹ La rivalitat entre les dues potències ja durava més d'un segle i mig, i no semblava que s'hagués d'aturar. Una de les primeres conseqüències per Girona fou l'existència d'una guarnició, més o menys permanent. Això, implicà la necessitat d'algun espai específic per tractar adequadament els ferits en les múltiples escaramusses que van tenir lloc en les nostres contrades al llarg de la segona meitat del segle XVII. Per altra banda, a part de les baixes causades per les operacions militars, la deficient alimentació i les condicions insalubres dels allotjaments militars també ocasionaren múltiples baixes per malalties, moltes vegades contagioses, en les files de l'exèrcit espanyol i, conseqüentment, minvà significativament la seva capacitat combativa.² Doncs bé, l'objectiu de la present comunicació és estudiar les relacions entre el denominat hospital del Rei, o hospital militar,³ i les autoritats municipals de Girona, a partir de les dades que trobem en els manuals d'acords de Girona. Tancarem el present estudi l'any 1694 perquè de nou a Girona regí la sobirania francesa, un cop es rendí del curt setge la qual fou sotmesa a finals de juny d'aquell any. En l'article ens centrarem principalment on foren

¹ La literatura sobre la guerra dels Segadors és extraordinària, per això, i simplement a tall introductor, citarem Sales 1989 i Torres 2006.

² Per a una primera aproximació a la sanitat militar en època moderna, caldria consultar Borreguero 2012, Campos 2012 i Storrs 2006. Del front català en tenim un estudi del darrer període bèl·lic que examina la present comunicació: Espino 1996.

³ Per a l'hospital militar de Malinas, que era el que utilitzaven els terços espanyols de Flandes, i que està considerat el primer en el seu gènere, es pot consultar Parker, 2002, p. 107-108.

ubicats els hospitals, però no ens oblidarem dels problemes que generaren ni tampoc de les aportacions materials que feren les autoritats municipals per garantir el funcionament d'aquests hospitals i/o de l'atenció dels soldats ferits o malalts.

2. LES UBICACIONS

La guerra dels Segadors (1640-1659)

El més probable és que inicialment els ferits foren instal·lats en els mateixos quaters de Girona, o en les cases de particulars que els assignaren com a allotjaments. Això explicaria que no en tinguem constància, almenys en els manuals d'acords de la universitat de Girona. Tanmateix, la primera ubicació coneguda sota la denominació "hospital del Rei", o, en altres paraules, l'hospital on atendien el personal militar que combatia a les ordres d'oficials del Rei Catòlic, seria el convent de Sant Agustí (Busquets, 1994, p. 334; Reventós & Marquès, 1996, p. 142). Respecte a la datació, aquesta seria el 16 de juliol de 1653, en els prolegòmens del setge que l'exèrcit francès sotmeté Girona.⁴ Els religiosos del convent de Sant Agustí foren obligats a marxar en unes cases de la plaça de l'Oli.⁵ Tanmateix, aquesta primera ubicació no es convertí en definitiva perquè es produïren moltes defuncions de soldats convalescents durant el temps que estigué funcionant com a hospital militar, alarmant els comandaments militars. No tenim constància quan deixaren d'usar el convent de sant Agustí com a hospital, però sí quan s'admeté els militars a l'hospital de Santa Caterina. El 25 d'octubre de 1653 acordaren, per una part, els administradors de l'hospital i, per l'altra, el vicari general de l'exèrcit, l'accés del personal militar en l'hospital de Santa Caterina a canvi d'una contraprestació econòmica.⁶ Aquesta, s'establí en un sou i la corresponent ració de pa de munició per soldat i dia ingressat en l'establiment

⁴ Referent a Girona, citarem les següents obres per contextualitzar el treball: Busquets & Simon 1993, Costa 2006, Miralpeix & Torres 2015. Finalment, per a la guerra dels Segadors des d'una vessant militar, l'obra essencial és Hernández 2003. Per al setge de 1653 encara continua molt vigent Grahit 1892.

⁵ AMGi. Manual d'Acords (MA), 1653. *Adiunctio Belli*. 16 de juliol, f. 232-232v.

⁶ Sobre l'hospital de santa Caterina, la monografia bàsica és Castells; Puigdevall & Reixach 1989.

hospitalari.⁷ No obstant, unes dues setmanes més tard es prengué la decisió de no admetre cap més militar a l'hospital de Santa Caterina a causa de la pesta.⁸ Dies més tard, traslladaren els soldats que estaven allotjats en una casa molt a prop de l'hospital de Santa Caterina, reservada als leprosos, per una altra propera al convent del Carme. A partir d'aquestes dades, podem aventurar la hipòtesi que aquests soldats devien patir alguna patologia no contagiosa o estaven ferits atès que foren traslladats al costat de l'establiment hospitalari reservat als malalts que no tenien la pesta.⁹ Com que hi havia por de contagi de la pesta i els soldats era un dels col·lectius més problemàtics, l'11 de desembre de 1653 es firmà un *asiento*¹⁰ entre Joan Batlle, membre de la mà major,¹¹ i Lluís Ferrer, el governador militar de Girona. En aquest acord, es milloraven les contraprestacions econòmiques que oferia l'exèrcit reial atès que Girona li era impossible assumir tota sola el cost de la curació dels militars ingressats a l'hospital Santa Caterina. Si abans l'exèrcit pagava un sou al dia per soldat ingressat, amb el nou acord, la quantitat rebuda s'enfilà al ral diari.¹² També es computà quant hauria de pagar l'exèrcit per cada dia que hi hagués un soldat ingressat en la morberia gironina: quatre rals.¹³ Finalment, en el cas que solament estigués convallescent l'aportació

⁷ AMGi. MA, 1653. *Adjunctio Hospitalis*. 22 d'octubre, f. 334v. En aquest dia s'acordà que dues persones de la junta, Francesc Burguès i Rafael Francesc Camps, es trobarien amb representants de l'exèrcit per tractar d'un assumpte no especificat. En realitat, coneixem l'existència d'aquest acord a partir del que se signà l'11 de desembre del mateix any, que de fet l'ampliava.

⁸ AMGi. MA, 1653. *Adjunctio Morbi*. 8 de novembre, f. 369-369v. Els primers contagiats foren l'infermer que s'ocupava dels malalts, la seva dona i altres persones que hi treballen. Una de les mesures que es prengueren inicialment fou separar els empestats dels que patien altres dolències. Aquests darrers foren traslladats al convent de la Mercè. És en aquest context que cal interpretar la prohibició que els militars poguessin anar a l'hospital de Santa Caterina. MA, 1653. *Adjunctio Morbi*. 10 de novembre, f. 371.

⁹ AMGi. MA, 1653. *Alia Adjunctio Morbi*. 17 de novembre, f. 375-375v.

¹⁰ Els *asientos* o acords tingueren una cabdal importància en l'exèrcit espanyol del segle XVII. Per a una primera presa de contacte: Rodríguez Hernández, 2013, p. 61-98.

¹¹ AMGi. MA, 1653. *Extractio Conciliariorum civium dicta manus majoris*. 1 de gener, f. 4. Joan Batlle fou escollit en cinquena posició.

¹² Entre les diferents monedes hi havia una relació d'equivalència: 1 lliura equivalia a 20 sous i 1 ral a 2 sous. Busquets & Simon, 1993, p. 26.

¹³ AMGi. MA, 1654. *Memoria*. 16 de març, f. 70. La morberia, que estava en una casa denominada d'en Villella, situada al pla de Girona, fou tancada a mitjan març de 1654 davant l'evident millora de la pesta. Qui estava *conduhit* per curar les persones era Joan Rocha. En la relació que ell feu, computà uns seixanta morts i entorn de cent trenta persones aconseguiren superar la pesta. També mencionà que hi hagué soldats convallescents, dels quals alguns moriren, encara que no mencionà cap xifra.

baixaria a la meitat de la pactada. A part de l'aportació econòmica diària, també s'hauria de subministrar una ració diària de pa de munició. En aquest sentit, i segurament per evitar qualsevol picaresca, s'exigí l'entrega de suficient blat amb una antelació de quinze dies per poder-lo fer.¹⁴ La darrera part de l'acord ens dona una informació molt important quan s'estableix que si un soldat es trobava malament, s'hauria de portar al convent del Carme, per evitar qualsevol contagi.¹⁵ Tanmateix, poc temps després d'haver firmat l'acord es produïren les primeres queixes dels jurats gironins car el 19 de gener de 1654 l'exèrcit ja devia 400 lliures i unes 30 quarteres de blat.¹⁶ A més, la ciutat no tenia prou capacitat econòmica per continuar sostenint aquest esforç econòmic després d'un setge de més de tres mesos de durada. Conseqüentment, s'acordà no admetre cap més soldat a l'hospital.¹⁷ No obstant, tenim dubtes que realment s'apliqués aquesta mesura de pressió, bàsicament per dos motius. Per un costat, no ens consta cap queixa dels militars d'aquesta decisió, cosa que ens estranya molt després haver-se pres una mesura d'aquest calibre. Per l'altre, els mateixos fets ho desmenteixen car a finals d'abril de 1654, quan els jurats feren gestions per evitar que l'hospital fos enderrocat, una de les raons que esgrimiren fou que també acollia soldats malalts.¹⁸ A causa de la manca d'hospital perquè el de Santa Caterina ja l'estava enderrocant, el governador pretengué instal·lar-ne un en unes cases situades molt a prop del pont de Sant Francesc i a tocar del riu Onyar. Ràpidament els jurats es mobilitzaren per aturar-ho perquè podria exposar la població gironina a la pesta. El convent de Sant Agustí fou l'alternativa que s'oferí atès que estava relativament allunyat dels nuclis més poblats de Girona. Un avantatge afegit era que estava molt a prop de la sèquia Monar. No obstant, era ben coneguda l'opinió dels militars d'aquest convent pel fet que continuava molt viu el record dels molts soldats que hi

¹⁴ Per aquelles dates hi havia també el conflicte del blat que fou confiscat per l'exèrcit durant el setge i que encara no havia estat retornat o, almenys, indemnitzats els legítims propietaris. Part d'aquest era de la universitat de Girona, però també n'hi havia de particulars. Deixant de banda el blat, també es prestà, per pagar a la guarnició, or, plata, joies i diners en efectiu. Per a un major detall: AMGi. MA, 1653. *Instruccions a Joan Pau Perpinyà*. 3 de novembre, f. 355-357.

¹⁵ AMGi. MA, 1653. *Adjunctio Morbi*. 11 de desembre, f. 397v-398. L'increment de l'aportació reial, d'un sou a un ral al dia i per soldat, es justificà per la "carestia del temps".

¹⁶ Segons el diccionari Alcover-Moll, una quartera era una mesura d'àrids, que aproximadament eren uns 70 litres.

¹⁷ AMGi. MA, 1654. *Consilium Generale*. 19 de gener, f. 27-29v.

¹⁸ AMGi. MA, 1654. *Carta escrita a Sa Altesa*. 27 d'abril, f. 122-123.

moriren quan s'utilitzà com a hospital militar. En aquest punt, la resposta dels jurats era molt explícita: si es moriren tants soldats no fou per on estaven instal·lats sinó per la manca de medicació i d'alimentació.¹⁹ Tot i això, els mateixos jurats proposaren, alternativament, el convent de la Mercè per ubicar l'hospital militar.²⁰ Aquest cop sí que es donaren per satisfets els militars i els monjos hagueren de marxar.²¹ Els militars utilitzaren el convent de la Mercè com a hospital fins que la guarnició fou retirada, un cop acabada la guerra.²²

La guerra d'Holanda (1673-1678)

El nou cicle bèl·lic, en el front català, fou inaugurat amb una ofensiva que culminà en la conquesta de l'estratègica fortificació de Bellaguarda

¹⁹ AMGi. MA. 1654. *Adjunctio Hospitalis*. 15 de maig, f. 147v-148v.

²⁰ AMGi. MA. 1654. *Adjunctio Hospitalis*. 16 de maig, f. 149. En realitat, el problema que es trobaren els jurats gironins fou doble perquè calia decidir on posar els soldats malalts, però també els gironins malalts. Els gironins malalts foren reubicats en la casa de Millas. AMGi. MA. 1654. *Carta escrita a dit Francesc Bruges*. 16 de juny, f. 191.

²¹ AMGi. MA. 1654. *Concilium Generale*. 17 de maig, f. 149-151. La resolució no agradà gens ni mica al *Pare comendador* del monestir de la Mercè. Com a allotjament, li oferiren la casa de Mr. Pujol, que estava al costat de la presó reial, però es descarta quan arribà pels inconvenients que podria generar. Llavors, les noves opcions d'allotjament foren: la casa d'en Cerdà del carrer Albereda, la casa d'Alemanya en la plaça del Vi, la casa de l'Olmera en el carrer Nou, del carrer de la Cort, la casa d'en Llombart o de l'Amat, i la casa de Vedruna al carrer dels Ciutadans. Els monjos triaren la casa d'en Llombart o de l'Amat, però de seguida sorgí un altre problema: la propietària, Narcisa Camps i Amat, protestà perquè se sentia perjudicada per la instal·lació dels monjos atès que tenia la casa llogada, i cobrava deu lliures anuals. Si s'instal·laven els monjos, ella perdria el lloguer. Per un altre costat, també hi havia el problema de la pretensió que feren els monjos en transformar la botiga de la casa en una església. Conseqüentment, ella hauria d'assumir una gran despesa econòmica per revertir les obres fetes un cop els monjos retornessin al seu convent. Per això, Narcisa amenaçà de prendre les mesures que calguessin. Davant d'aquesta reclamació, els membres del Consell General foren molt expeditius. En primer lloc, reconegueren el dret dels monjos a ubicar el temple en la botiga perquè se'ls deixà tot l'edifici. En segon lloc, s'afirmà que no es pagaria lloguer perquè era una cortesia. Finalment, també afegiren que qualsevol reclamació havia d'anar dirigida al governador i no a ells. AMGi. MA. 1654. *Concilium Generale*. 21 de maig, f. 151v-157. Per un altre costat, sabem que el trasllat degué fer-se quasi immediatament perquè el 23 de maig els monjos es queixaren que en la nova casa s'havien de gastar molts diners en obres i ningú els ajudava. MA. 1654. *Concilium Generale*. 23 de maig, f. 157v-160v.

²² AMGi. MA. 1660. *Adjunctio Belli*. 25 de juny, f. 118-118v. La guarnició marxà el 24 de juny deixant lliure el monestir de la Mercè. Llavors, els monjos foren informats que ja podien ocupar de nou el seu monestir.

(1674).²³ Una de les conseqüències fou la necessitat de disposar de més llits per als soldats ferits que arribaven del front. Per aquelles dates no hi havia cap hospital militar a Girona atès que els ferits eren portats a l'hospital *nou* de Santa Caterina,²⁴ segons l'acord fet el 25 d'octubre de 1673. A partir d'aquella data, es podrien portar els soldats ferits o malalts en el mencionat hospital, essent la contraprestació dos sous diaris i la corresponent ració de pa de munició per soldat. S'entenia que dins dels dos sous s'inclouien els serveis dels cirurgians i doctors, i de les medecines que fes falta. Tanmateix, el 10 de febrer de 1674 calgué actualitzar l'acord atès que les condicions inicials establien un límit de vint-i-cinc militars el nombre que s'atendria simultàniament.²⁵ En aquells moments ja se superava aquesta xifra i per això es negocià amb Guillem Cascar, el governador de Girona, una actualització de l'acord per acceptar un major nombre de soldats en l'hospital. Els jurats acceptaren superar la xifra de vint-i-cinc soldats atesos en l'hospital a canvi que l'exèrcit, mitjançant l'apotecari reial, pagués el cost de les medecines. A la pràctica significava que a Girona vindrien soldats malalts d'altres zones. No obstant, la dinàmica bèl·lica desbordà les previsions fetes fins llavors i, a finals de novembre de 1674, el ritme de soldats ingressats en l'hospital era tan alt que, segons l'opinió dels doctors i cirurgians, en breu quedaria saturat. La situació esdevindria dramàtica si es confirmava la notícia que part dels integrants de dos terços que havien d'arribar per aquelles dates a Girona estaven malalts i caldria la seva hospitalització. Per evitar-ho, s'enviaren uns

²³ ESPINO, A. (2014). *Las guerras de Cataluña. El teatro de Marte, 1652-1714*. Edaf, p. 79-86.

²⁴ L'hospital *antic* de Santa Caterina estava als afores de la muralla, concretament en l'actual mercat central (popularment conegut com el mercat de la plaça del Lleó) i durant el setge de 1653 havia servit, primerament, com a fortificació avançada de les tropes espanyoles i, un cop fou pres el 31 de juliol, serví als interessos francesos. Un cop el setge fou aixecat, les autoritats militars espanyoles n'ordenaren la destrucció per evitar que tornés a caure a les mans dels francesos i utilitzat contra la guarnició de Girona. Posteriorment, se'n construí un de nou (que és l'actual edifici), però ja dins dels murs de la ciutat. Guitart, 2011, p. 77; Castells, Puigdevall & Reixach, 1989, p. 48-53.

²⁵ Cal suposar que inicialment no hi hauria cap limitació del nombre de soldats que podrien ingressar en l'hospital de Santa Caterina perquè el virrei va enviar una carta el 28 d'octubre segons la qual ordenava que tots els soldats malalts havien de ser tractats en el mencionat hospital. Per això, i per evitar un presumible col·lapse atès que "pocas comoditats té dit hospital per admetre més soldats", la junta de l'hospital acordà que caldria buscar allotjament extra per als soldats malalts, tasca que es faria conjuntament amb el governador de la ciutat. Respecte a la qüestió econòmica, la quantitat que l'exèrcit acordà pagar, 2 sous, és "conforme se assisteix en altres parts". AMGi. MA. 1673. *Adjunctio Hospitalis*, 31 d'octubre, f. 256-256v.

comissaris al governador Cascar per demanar-li que ell es fes càrrec dels militars convalsents. L'única alternativa que es trobà fou repartir els ferits entre els diferents hospitals que tenia Girona en aquell moment.²⁶ El drama arribà a cotes insostenibles quan l'apotecari reial deixà de pagar, si és que algun cop havia pagat alguna quantitat. Llavors, els jurats gironins iniciaren una ofensiva per aturar la sagnia que els representava haver de sostenir ells sols el cost de la curació del soldats.²⁷ Defensaren que els dos sous diaris per soldat ingressat a l'hospital no eren suficients car el cost dels aliments era molt superior a Girona en comparació amb altres parts de Catalunya, com, per exemple, Barcelona. Tanmateix, el virrei duc de San German s'escudava que l'acord firmat el 1673 era el mateix que s'havia fet en les altres poblacions (com Figueres, o Puigcerdà per exemple) que també tenien un hospital militar. La polèmica s'allargà fins que a primers d'abril de 1675 el virrei accedeix a augmentar l'aportació diària fins al ral i mig. No coneixem els motius que expliquen per què augmentà en un cinquanta per cent l'aportació diària, encara que, molt probablement, el context bèl·lic hi tindria molt a veure. Per aquelles dates els francesos es preparaven per envair Catalunya per l'Empordà i la frontera estava escassament guarnida pel fet que gran part de les tropes havien marxat per sufocar la revolta de Messina (Hernàndez, 2003, p. 142). Així, entenem que el virrei preferia tenir un hospital a la rereguarda on els soldats fossin atesos, encara que el cost econòmic per sostenir-lo fos major. Al cap d'un mes els francesos atacaren el fortí de Montjuïc, com a pas previ al setge de Girona, però les grans pèrdues que patí, els obligà a canviar de plans.²⁸ No obstant, no tenim constància de l'existència d'un hospital militar durant aquest fallit atac francès, encara que el més probable és que, almenys, n'hi hagués un, a part de l'hospital de Santa Caterina. La raó d'aquesta suposició és molt simple: el nombre de ferits es multiplicà i conseqüentment calia un, o diversos, llocs on assistir-los. Tanmateix, sí que tenim constància que des de 1676 hi havia un hospital militar al carrer Fontanilles, molt a prop de l'hospital de Santa Caterina i del convent de Sant Francesc. No ens estranyaria gens que l'origen d'aquest el trobéssim en la necessitat de tenir un espai on atendre els ferits del mencionat atac de 1675.

²⁶ AMGi. MA. 1674. *Adjunctio Hospitalis*. 19 de novembre, f. 297v-298v. Els comissaris foren Rafael Masdeu i Jaume Camps.

²⁷ AMGi. MA. 1675. *Carta al virrei*. 6 de febrer, f. 87-88.

²⁸ Per a l'atac de 1675 la referència bàsica continua sent Grahit 1892. També es pot consultar Guitart, 2015, p. 34-36.

A mitjan 1676 els jurats reberen una sol·licitud del mestre de camp general on se'ls demanava poder ampliar el mencionat hospital, a costa de les cases que tenia al voltant, pel gran nombre de soldats que s'havia d'atendre. Com que aquestes cases estaven habitades, els jurats suggeriren, en primer lloc, que l'hospital militar es traslladés de nou al convent de la Mercè. L'oferta no devia agradar gaire perquè els jurats proposaren com a alternativa el convent de Sant Francesc car tenia unes cambres molt grans, que en aquells moments eren utilitzades com a graner. Doncs bé, es proposà traslladar el gra a la capella dels estudis i, un cop buides les estances del convent de Sant Francesc, els soldats farien servir aquestes darreres com a hospital militar. La nova proposta tampoc agradà al comandament militar que, finalment, decidí ocupar de nou el convent de la Mercè com a hospital.²⁹ El dubte és si abandonaren l'hospital que tenien al carrer Fontanilles per traslladar tots els ferits i malalts al convent de la Mercè o bé aquest actuà només com un espai de reforç per l'allau de ferits.³⁰ Les evidències ens indiquen que el més probable és que l'ocupació del convent de la Mercè fou transitòria, atès que el 1678 novament es produí la necessitat de més espai per a l'hospital militar. Entre l'alternativa d'ampliar l'hospital ja existent o traslladar-lo en un altre lloc, els jurats eren partidaris de fer servir de nou el convent de Sant Agustí.³¹ La resposta d'ells no agradà al governador militar, Domingo Pinatello, un fet esperable, i per això la nova proposta fou transformar en hospitals militars els quarters anomenats d'en Manresa i d'en Vilanova, que estaven al Mercadal, a prop del riu Onyar i del monestir de Sant Agustí. Segons els jurats, aquests dos quarters tenien capacitat per a cinc-cents soldats.³² Tanmateix, el governador

²⁹ AMGi. MA. 1676. *Adjunctio Belli*. 27 de juliol, f. 246-246v. Els jurats de Girona oferiren tres opcions per reubicar els monjos del convent de la Mercè, un cop marxessin del seu convent: la capella dels Dolors del convent dels Predicadors, el denominat hospital dels capellans, que estava molt a prop del convent de Sant Pere, i la casa de Simon Miquel, situada en el carrer de la Cort. En aquells moments hi vivia un doctor de l'hospital.

³⁰ Durant el maig de 1676, en un acció llampec, els francesos s'apoderaren de Figueres i del terç de Barcelona que la guarnia. Això ajudaria a explicar l'increment de ferits a Girona atès que s'havia perdut un hospital militar i s'havien produït una sèrie de topades entre espanyols i francesos que, òbviament, provocà un nombre important de convalescents (Hernández, 2003, p. 142).

³¹ AMGi. MA. 1678. *Adjunctio Belli*. 7 de juliol, f. 221-222. Els soldats que ocupaven aquest convent estaven de campanya i per això hi havia molt espai lliure que estaria disponible. Per un altre costat, el convent de Sant Agustí tenia un espai que ja ocupaven els militars, cosa que li donava un avantatge que els jurats gironins no volien deixar de perdre: no caldria haver de reubicar ningú.

³² AMGi. MA. 1678. *Adjunctio Belli*. 18 de juliol, f. 231v-232.

militar no es donava per satisfet i també demanà poder ocupar el convent de la Mercè atès que la xifra de ferits era cada cop més gran.³³ Davant de la nova exigència, els jurats proposaren poder ocupar nous quaters fins a arribar a la xifra de set-cents llits. A més, desaconsellaren la utilització del convent de la Mercè com a hospital de reforç per manca de comoditat i també perquè era massa calorós.³⁴ A diferència d'altres ocasions, les autoritats militars, seguint les recomanacions de les autoritats gironines, utilitzaren el convent de Sant Agustí com a hospital.³⁵ Tanmateix, un any més tard, el virrei intentà de nou fer servir l'hospital de Santa Caterina com a hospital militar, però topà amb un fet inesperat. Aquest havia estat demolit el 1654 perquè perjudicava la defensa de Girona, i fou reedificat uns anys més tard sota l'aixopluc de les muralles, en l'emplaçament actual. L'any 1679 només hi havia la nau principal construïda i per això la xifra màxima de malalts que podia atendre era d'uns cinquanta. Doncs bé, llavors ja havia arribat a aquesta xifra i per això no podia admetre cap més malalt. La resposta que s'envià al virrei fou aquesta i no consta cap protesta de les autoritats militars.³⁶ Ara bé, la situació canvià radicalment entorn de 1682 perquè els jurats permeteren que hi fossin tractades "totes les dones malaltes i [les] criatures dels soldats alemanys i [d'] altres nacions que estan de guarnició en la present ciutat".³⁷

La guerra de Luxemburg (1683-1684)

El fet d'armes més destacat d'aquesta guerra en la frontera empordanesa fou el setge que patí Girona durant el maig de 1684 (Grahit, 1893, p. 15-30, 54-62 i 82-94). Dies abans, però, les tropes espanyoles intentaren evitar que els francesos creuessin el riu Ter pel Pont Major. El 12 de maig els dos exèrcits toparen amb gran virulència fins que els espanyols foren obligats a tancar-se dins de Girona.³⁸ El nombre de militars espanyols ferits fou tan alt

³³ AMGi. MA. 1678. *Adjunctio Belli*. 27 de juliol, f. 237-238.

³⁴ AMGi. MA. 1678. *Carta al Ex. Marquès de Leganés*, Girona, 27 de juliol, f. 238v. El mateix Roig i Jalpí (1678, p. 367-368) ho confirma quan diu que "*las celdas no son muy grandes, pero las que tienen ventana al Poniente, pagan con la reverberación del Sol, que es terrible, todo lo que la vista tiene de recreo, porque se descubre toda la campaña.*"

³⁵ AMGi. MA. 1678. *Ordinatio pro administratore tabula*. 1 de setembre, f. 266-266v.

³⁶ AMGi. MA. 1679. *Adjunctio Hospitalis*. 3 de març, f. 108-108v.

³⁷ AMGi. MA. 1682. *Consilium Generale*. 12 de març, f. 98v-107.

³⁸ AMGi. MA. 1684. *Nota de com vingué l'exèrcit francès al Pont Major*. 12 de maig, f. 314-315.

que el bisbe de Girona demanà als jurats si aquests podien anar a l'hospital de Santa Caterina perquè l'hospital militar estava completament ple. La resposta dels jurats fou negativa perquè aquest hospital ja estava ple de pacients, molts d'ells de soldats de les companyies que aixecava Girona, i que també participaven en la defensa de la plaça. Ara bé, oferiren l'alternativa d'ocupar algun convent o en "altres cases de esta ciutat"³⁹. Com que no hi hagué cap rèplica del bisbe o dels militars, semblaria que acceptarien la proposta d'ocupar algun dels espais suggerits pels jurats.

La guerra dels Nou Anys (1689-1697)

A finals del segle XVII la frontera catalana fou molt convulsa atès que arribà al clímax la lluita entre les monarquies espanyola i francesa durant la denominada guerra dels Nou Anys. Després d'uns primers anys que la prioritat dels francesos foren altres fronts, a partir de 1693 els ulls els posaren a Catalunya, concretament a la frontera empordanesa. Aquell any caigué Roses, el següent, Palamós i Girona, i, finalment, el 1697 Barcelona, posant fi al conflicte (Hernández, 2003, p. 145-152). El setge a Girona fou molt curt atès que les tropes franceses arribaren a Girona el 19 de juny i deu dies més tard la ciutat es rendí (Grahit, 1894, p. 23-30, 54-62 i 86-92). L'any abans, però, quan encara no se sabia quin seria l'objectiu de l'*Armée*, es construï un petit canal per on enviar aigua procedent del rec Monar a l'hospital del Rei que hi havia a Girona.⁴⁰

L'any 1694 fou fatídic, car en tres accions militars els francesos s'apoderaren de mig Catalunya, però també generaren una gran quantitat de ferits que les autoritats militars espanyoles no sabien on atendre'ls. Així, el 13 de juny, poc abans que comencés formalment el setge a Girona, en la ciutat ja hi havia més de mil ferits, entre la batalla del Ter i el setge de Palamós, i dos-cents més que patien malalties comunes. L'excés de pacients

³⁹ AMGi. MA. 1684. *Adjunctio Hospitalis*. 13 de maig, f. 325-326. En la junta no es mencionà cap convent, però tenint en compte els antecedents, aquests podrien ser el de Sant Agustí i de la Mercè. Respecte a les cases, suposem que serien les que ja ocupaven els militars com a aquarteraments.

⁴⁰ AMGi. MA. 1693. *Ordinatio pro adtore. Tabulae*. 20 de juny, f. 334v-335. La junta de guerra havia aconseguit que Isabel Serralta i Camos, vídua de Francesc Serralta, i el seu fill permetessin que en el seu hort, que tenien a prop del rec Monar, fessin una reguera que portés aigua a l'hospital militar. La contraprestació fou de cent lliures. Vuitanta les pagaria la ciutat i les restants vint entre els protectors dels aniversaris de Sant Feliu i els cònjuges Sala.

provocà la saturació de tots els establiments establerts fins llavors, que eren, bàsicament, els hospitals i els dos quaters de cavalleria. L'única alternativa que hi hagué fou ocupar cases d'habitants de Girona per atendre els ferits. No obstant, de retruc, els soldats de cavalleria, que s'havien quedat sense quarter, s'allotjaren en el triquets "a hont estan [els] habitants". Davant d'aquest panorama, i amb l'agreujant que no hi havia els suficients cirurgians per assistir tants soldats, els jurats gironins enviaren una ambaixada a Carlos de Sucre, el mestre de camp general, per sol·licitar que els soldats fossin evacuats a Olot. Carlos de Sucre ordenà al vicari general de l'exèrcit que fes les gestions oportunes per retirar els ferits de Girona.⁴¹ Tanmateix, no tenim una clara constància que realment estiguessin a fora quan començà el setge francès, que fou una setmana més tard.

3. ELS PROBLEMES

La por a la pesta

La pesta ha estat una de les grans pors de la humanitat i la Girona del segle XVII no n'era absent. Ans al contrari, poc abans del període estudiat, concretament l'any 1650 patí una epidèmia que s'endugué entorn d'una cinquena part de la població (Clara, 1982, p. 176).⁴² Doncs bé, el perill de contagi augmentava quan dins de la ciutat hi havia un exèrcit (Saavedra, 2013, p. 386; Andújar, 1999, p. 165-166).⁴³ Precisament, un dels punts que es discutí en el consell general del 28 d'octubre de 1653 fou que la pesta havia

⁴¹ AMGi. MA. 1694. *Embaxada al Señor Mestre de Camp General*. 13 de juny, 236v-237. Els ambaixadors que enviaren els jurats foren Geroni de Ferrer i Real, Geroni Font de Vila, Ramon Vila i Pere Blanch. El mestre de camp s'allotjava en la casa de Sebastià de Pórtulas y Bresco, que estava en la plaça del Vi.

⁴² A part de la bibliografia esmentada en la nota 2, per al cas gironí també tenim un altre estudi: Jaume & Gascón, 2012, p. 251-278.

⁴³ La presència d'un exèrcit implicava majors possibilitats de contraure la pesta perquè les tropes no solien rebre el suficient aliment o aquest no era de la qualitat desitjable. També hi ajudaven altres factors com que la paga no arribava mai a temps, l'escassa salubritat dels soldats i de les instal·lacions militars, i pel fet que s'amuntegaven moltes persones en poc espai, entre d'altres. Cal pensar que en cas de setge, la població gironina podia augmentar en uns quants milers d'homes més. El conjunt d'aquests factors, i de molts altres de caràcter conjunturals (com podien ser una mala collita o que aquesta fos destruïda per les accions militars), propiciaven que hi hagués una població vulnerable a la pesta.

fet, un altre cop, acte de presència a Girona i es creia que el focus eren els soldats. Dins de l'exèrcit, els irlandesos eren els que estaven més desnodrits perquè l'alimentació no era la més adequada, anaven ben bruts i canviaven contínuament d'emplaçament al seguir els avatars bèl·lics. I, a més, força d'ells ja estaven malalts. Per això la conclusió unànime fou demanar al virrei Joan Josep d'Àustria que tragués els soldats de Girona, un cop els francesos estaven lluny de la ciutat.⁴⁴ Per fer-ho, s'envià un síndic a Barcelona, que recaigué en la persona de Joan Pau Perpinyà, per fer les gestions que calguessin directament davant del virrei.⁴⁵ Els resultats foren millors del que es podia esperar, si bé no satisfieren del tot els jurats gironins. El virrei acceptà les proposicions que li feren des de Girona, però posà la condició que per retirar els soldats, aquests havien de guarnir Roses. El problema radicava que Roses estava sota poder francès i no retornà a la sobirania espanyola fins al tractat dels Pirineus (1660). Per això, el propi síndic intentà corregir els esdeveniments, sense gaire fortuna, al sol·licitar almenys que la guarnició només fos integrada per espanyols i que, a més, s'allotgés en els fortins exteriors o en cases que estiguin molt a prop d'aquests.⁴⁶ La problemàtica s'agreujà encara més quan, a finals d'any els soldats generaren molts problemes d'ordre públic a la ciutat. Segons els jurats gironins, la manca de suficient alimentació provocava que els soldats emmalaltessin i ocasionessin tantes baixes en el reial exèrcit. Per aquest motiu, demanaven que es pagués els endarreriments als soldats.⁴⁷ Sembla que les pagues no arribaren atès que augmentaren les defuncions de soldats, especialment els irlandesos, fins a l'extrem que el rector de la parròquia del Mercadal demanà als jurats on hauria enterrar els difunts perquè ja no li quedava espai.⁴⁸ La por a una epidèmia de pesta provocada per soldats

⁴⁴ AMGi. MA, 1653. *Consilium Generale*. 28 d'octubre, f. 344v-349.

⁴⁵ AMGi. MA, 1653. *Instruccions a Joan Pau Perpinyà*. 3 de novembre, f. 355-357. Una de les alternatives que oferiren els gironins al virrei era que ells mateixos s'oferien per formar la guarnició de la ciutat.

⁴⁶ AMGi. MA, 1653. *Consilium Generale*. 19 de novembre, f. 377-382. Encara que no sigui objecte d'aquesta comunicació, l'objectiu principal per treure la guarnició fora de Girona era la de preservar antigues concessions reials que eximien a la ciutat de tenir guarnició, governador i hospital militar. Una ciutat amb governador i guarnició perdia part de la sobirania.

⁴⁷ AMGi. MA, 1653. *Carta a don Joan Josep*. 31 de desembre, f. 418v-419v. Segons els jurats, els soldats només tenien el pa de munició per alimentar-se. Per un altre cantó, l'escassetat era tant gran que quasi ja no quedava blat i el poc que hi havia es reservava per l'hospital i la morberia. D'aquests, la major part dels pacients eren militars.

⁴⁸ AMGi. MA, 1654. *Adjunctio Belli*. 28 d'agost, f. 286-287. Per resoldre-ho es nomenà una comissió composta per tres membres de la junta de guerra: Ignasi Prats, Llàtzer Francesc i Pere Joan Ardèvol.

ferits es feu realitat quan el governador pretengué posar l'hospital del Rei en unes cases situades molt a prop del pont de Sant Francesc, la més coneguda de les quals era propietat de Francisca Raset. Els jurats posaren el crit al cel quan se n'assabentaren car era un dels llocs més concorreguts de Girona. Un altre motiu fou la por que es tirarien les immundícies de l'hospital al riu Onyar. El problema radicava que a l'estiu, al passar-hi poca aigua, aquests rebutjos quedarien sota el pont de Sant Francesc, que estava molt a prop de la plaça de les Cols, fet que generava un vertader perill de contagi de la pesta. Però, a més, encara es podria generar més perill de contagi perquè molt a prop d'allí hi havia un espai reservat per fer la bugada on, a l'estiu, els gironins anaven a prendre la fresca. Per sort, els funestos vaticinis dels jurats no es compliren car l'hospital s'ubicà al convent de la Mercè.⁴⁹ Una altra situació complicada es produí vint anys més tard, en l'etapa final de la guerra d'Holanda, quan a mitjan 1678 Girona hagué d'absorbir molts ferits, la gran majoria procedents d'altres poblacions, que alhora també havien quedat saturades. Les autoritats municipals es mobilitzaren per fer baixar el nombre de pacients que hi havia dins dels murs perquè era evident que en qualsevol moment podria haver-hi un brot de pesta.⁵⁰ L'altre gran moment de perill per a Girona fou quan poc abans del setge de 1694 arribaren a Girona més de mil soldats convalescents i saturà tots els establiments disponibles. Per això, i preveient que hi hauria un setge, els jurats demanaren que els soldats fossin reubicats en una altra població, lluny de la primera línia.⁵¹ Per últim, el perill no provenia tan sols del nombre de soldats, sinó també d'on s'ubicaven els hospitals militars. En aquest sentit, els jurats preferien que estiguessin en una àrea relativament allunyada dels nuclis urbans i que, a més, tingués un bon accés d'aigua. La ubicació ideal era el convent de Sant Agustí. Per contra, els militars sempre buscaren un lloc més protegit per la trama urbana i no pas un extrem de la ciutat, com seria el mencionat convent. El cas més paradigmàtic fou l'intent, ja comentat, d'intentar de posar un hospital militar a prop del pont de Sant Francesc el 1654.⁵²

⁴⁹ AMGi. MA. 1654. *Adjunctio Hospitalis*. 15 de maig, f. 147v-148v.

⁵⁰ AMGi. MA. 1678. *Adjunctio Belli*. 26 de juliol, f. 235-236.

⁵¹ Vegeu la nota 41.

⁵² Vegeu la nota 19.

Els drets d'entrada

Una de les principals fonts d'ingressos de les universitats de l'època moderna eren els drets d'entrada que havien de pagar totes les mercaderies per entrar dins de les poblacions.⁵³ Tanmateix, els militars al·legaven que ells estaven exempts de pagar aquest dret i, òbviament, fou un dels motius de discòrdia entre aquests i els jurats de Girona. Una versió particular d'aquest conflicte es produí l'any 1685 quan el virrei, el marquès de Leganés, instà els jurats que no fessin pagar drets d'entrada al mercader Antoni Crosas perquè les vitualles anaven destinades a l'hospital militar. Els jurats respongueren que ells mai havien fet pagar drets d'entrada per aquestes vitualles, però també manifestaren que es produïa un frau especialment visible en el vi i l'aiguardent, fins i tot en el tabac. Aquesta era l'única explicació que trobaven els jurats quan posaren sobre la taula les següents dades: havien entrat a Girona 1.455 botes de vi, i 83 quintars i 2 arroves d'aiguardent els sis primers mesos de 1685.⁵⁴ Era evident que entre tots els soldats alemanys no podien beure tant d'alcohol.⁵⁵ La problemàtica de l'hospital finalitzà tan bon punt conclogué el conflicte, però el dels regiments alemanys persistí en el temps.⁵⁶

⁵³ Un exemple del que representaven els drets d'entrada el trobem l'any 1647 a Girona: AMGi. MA. 1647, *Aranzels de les entrades de la ciutat de Gerona*. 10 de juliol, f. 203-203v. Hi ha el detall dels ingressos i despeses de l'any 1647. Respecte als ingressos, les partides més importants corresponen als aranzels del vi i de la carn que reportaren 6.300 lliures i 2.100 lliures, respectivament.

⁵⁴ Segons el diccionari Alcover-Moll, i tenint en compte que les quantitats variaven a cada població, en termes generals podem dir que una bota eren com a mínim 4 càrregues. Si sabem que cada càrrega eren 121,6 litres, la capacitat mínima d'una bota girava entorn els 500 litres. Per un altre costat, cada quintar equivalia uns 41,5 kg. Finalment, 4 arroves era 1 quintar.

⁵⁵ AMGi. MA. 1685. *Carta al virrei*. 13 de juny, f. 390v-391. *Carta al virrei*. 28 de juny, f. 404, i *Carta al virrei*. 5 de juliol, f. 426v-427v. Segons un acord, cada regiment alemany tan sols podria tenir dues tavernes, però en aquells moments a Girona hi havia tres tavernes i diferents botigues de tabac i d'aiguardent. Segons els jurats, aquest trencament posava en perill les finances de Girona perquè si abaixaven les cises i les imposicions d'aquests productes tindrien menys capacitat per fer el que li ordenés el virrei (o sigui, tindrien menys capacitat econòmica per fer les obres de fortificació que es necessitessin).

⁵⁶ AMGi. MA. 1691. *Adjunctio Belli*. 18 de gener, f. 59-60. Es demanà a Josep de Caramany i Margarit, que estava a Barcelona, que anés a veure el virrei el duc de Medinasiona "sobre los danys considerables [que] ocasiona lo Regiment dels Alemanys per ocasió de sas tavernes, carnisseria i tenda de tabaco i aiguardent".

4. LES APORTACIONS MATERIALS DE LA UNIVERSITAT DE GIRONA A L'HOSPITAL MILITAR

La universitat de Girona aportà material per dotar l'hospital militar, especialment en els moments crítics que eren quan hi havia més pacients. Les demandes solien ser de mètges, com l'any 1678, que se'n demanà perquè en faltaven a l'hospital militar i la ciutat respongué enviant-ne cinquanta.⁵⁷ A vegades, també eren de blat, especialment en els moments de major carestia.⁵⁸ Encara que la majoria d'ocasions la resposta dels jurats gironins era afirmativa, a vegades es produïa la situació contrària i es denegava la petició. Així, a primers de maig de 1684, quan Girona estava assetjada per tropes franceses, el capellà major de l'hospital militar demanà als jurats gironins si podien enviar-los llençols i roba procedent de l'hospital de Santa Caterina. La resposta fou negativa, però per dues causes. La primera era que la petició no s'havia fet correctament perquè li corresponia respondre-la la junta de l'hospital i no ells. Finalment, la segona causa, sí que tractava sobre la sol·licitud, i es negava perquè es necessitaven a l'hospital Santa Caterina.⁵⁹ Tanmateix, l'aportació més important que es feu fou a finals de 1689 quan el virrei volgué aplicar 2.000 lliures, procedents d'un donatiu que havia fet la universitat de Girona, als hospitals militars mentre que els jurats preferien que es destinessin a la fortificació de la ciutat.⁶⁰ Finalment, s'aprovà la destinació dels diners que preferia el virrei perquè era “més precís i inexcusable lo mantenir-se oberts los Hospitals de las Places que no la fàbrica de la Contramuralla”.⁶¹

⁵⁷ AMGi. MA. 1678. *Adjunctio Belli*. 18 de juliol, f. 231v-232.

⁵⁸ AMGi. MA. 1653. *Adjunctio Belli*. 29 de desembre, f. 412. La junta nomenà a una comissió formada per en Bernat Valencas, Frederic Desvalls, Josep Guell i Joan Marco perquè informés a Luis Poderico, el mestre de camp general, que el poc blat que quedava a la ciutat es reservava per el “*sustento dels Hospitals*”. Per tant, entenem que també hi entraria l'hospital militar.

⁵⁹ AMGi. MA. 1684. *Adjunctio Hospitalis*. 13 de maig, f. 325-326.

⁶⁰ Per a les dificultats que passà la monarquia hispànica en aquell període, i que ajuden a entendre l'actuació dels diferents virreis, Espino, 2014, p. 128-132.

⁶¹ AMGi. MA. 1689. *Carta al mestre de camp general*. 14 de desembre, f. 754-754v. Girona havia ofert un donatiu voluntari de 4.000 lliures, que es pagaria en dos terminis: 2.000 lliures l'any 1690 i les restants en l'any següent. El donatiu es feu per ajudar a pagar el terraplè i la contraparet que de la muralla que anava del portal de Santa Clara fins el convent de Sant Francesc de Paula. Ara bé, el virrei duc de Villahermosa disposà que 1.000 lliures anessin a socórrer a la cavalleria que estava l'entorn de Girona. Poc temps després Antoni Crosas, l'administrador dels hospitals militars de Girona, Palamós i Roses, presentà un document, emès per l'anterior virrei, el comte de Melgar, segons el qual li havien

5. CONCLUSIONS

L'establiment d'un hospital militar, o hospital del Rei, a Girona es degué al imminent setge que es produiria a partir de mitjan juliol de 1653. Per això, no podem descartar que, prèviament a aquesta data, hi hagués almenys un espai reservat per als soldats ferits i/o malalts, però, a data d'avui, no en tenim coneixement. La primera ubicació, el convent de Sant Agustí, no complí les expectatives i ràpidament es traslladà al convent de la Mercè. Tanmateix, aquest procés no fou tan lineal ni immediat, atès que les autoritats militars preferiren que els seus soldats fossin atesos a l'hospital de Santa Caterina, i també a la morberia que mantenia la universitat de Girona. Els diferents acords que es feren així ho testimonien. Per un altre costat, tenim constància que almenys a partir de 1676 estigué en funcionament un hospital estrictament militar molt a prop de l'hospital de Santa Caterina. Ara bé, les circumstàncies bèl·liques marcaren les veritables necessitats d'espai i aquestes superaren, moltes vegades amb escreix, les previsions. Quan això passava, l'alternativa era fer servir els aquarteraments de cavalleria anomenats d'en Manresa i d'en Vilanova com a improvisats hospitals. No obstant, aquest procediment generà almenys dos problemes. El primer, era la reubicació dels soldats que habitaven en els aquarteraments que havien estat transformats en espai hospitalari. Aquest se solia fer a costa de la universitat de Girona. L'altre gran problema era la por que tants ferits provoquessin una epidèmia de pesta. Això explica que els jurats, sempre que pogueren, intentaren que els hospitals estiguessin en llocs relativament poc poblats i a prop d'una font d'aigua. En aquest sentit, els convents de Sant Agustí i de la Mercè complien els requisits assenyalats. Però, per diferents motius, especialment el primer, no gaudiren de la confiança dels comandaments militars i foren utilitzats en comptades ocasions.

de pagar 2.000 lliures per assegurar el subministrament de carn en els citats hospitals. Per seguir la polèmica: AMGi. MA. 1689. *Adjunctio Belli*. 3 de desembre, f. 714v, *Adjunctio Belli*. 9 de desembre, f. 733, *Consell General*, 9 de desembre, f. 735v, *Carta al virrei*, 15 de desembre, f. 755-755v, *Carta a Francesc Prats i Codina*, 15 de desembre, f. 755v-756v.

BIBLIOGRAFIA

- Arxiu Municipal de Girona (AMGi): Manuals d'Acords (MA). Anys 1647, 1653, 1654, 1660, 1673, 1674, 1675, 1676, 1678, 1684, 1685, 1689, 1691, 1693 i 1694.
- ANDÚJAR, F. (1999). *Ejércitos y militares en la Europa moderna*. Madrid: Síntesis.
- BORREGUERO, C. (2012). "El coste humano de la guerra: mortandad, enfermedad y desertión en los ejércitos de la Época moderna". *El combatiente a lo largo de la historia: imaginario, percepción, representación* (coord. F. Gómez i D. Macías), p. 57-82.
- BUSQUETS, Joan (1994). *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*. Vol. II. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BUSQUETS, Joan; SIMON, Antoni (1993). *Girona al segle XVII*. Quaderns d'Història de Girona. Ajuntament de Girona; Diputació de Girona.
- CAMPOS, M.S. (2012). "Sanidad militar en la Edad Moderna". *De las Navas de Tolosa a la Constitución de Cádiz: El ejército y la guerra en la construcción del Estado* (coord. L. Martínez i M. Fernández). Madrid, p. 225-250.
- CASTELLS, Narcís; PUIGDEVALL, Narcís; REIXACH, Francesc (1989). *L'Hospital de Santa Caterina*. Diputació de Girona.
- CLARA, J. (1982). *La pesta del 1650. La desigualtat davant la mort i aspectes religiosos*. Estudi General, 2.
- COSTA, Lluís et al. (2006, 1a ed. 1991-2000). *Història de Girona*. Girona: CCG Edicions.
- ESPINO, Antonio (1996). "Enfermedad y muerte en el ejército de Cataluña durante la Guerra de los Nueve Años", 1689-1697. *Dynamics*, 16, p. 427-444.
- GIRONELLA, Anna (2005). *Girona, convents i monestirs, segles X-XIX*. Ajuntament de Girona.
- GRAHIT, E. (1892). "El sitio de Gerona en 1653. Extracto de documentos inéditos". *Revista de Gerona*, 16, p. 23-30, 53-62, 84-91 i 101-108.
- GRAHIT, E. (1893). "El sitio de Gerona en 1694. Extracto de documentos inéditos". *Revista de Gerona*, 17, p. 23-30, 54-62 i 86-92.
- GRAHIT, E. (1894). "El sitio de Gerona en 1694. Extracto de documentos inéditos". *Revista de Gerona*, 18, p. 23-30, 54-62 i 86-92.
- GUITART, M. (2011). *Guerra de setge i fortificacions a la Girona moderna: La guerra dels Segadors (1635-1660)*. Treball de màster inèdit. Universitat de Girona.
- GUITART, M. (2015). "El castell de Montjuïc. De fortí de feixina a castell: Les etapes constructives de la fortalesa de Montjuïc (segle XVII)". *Revista de Girona*, 291.
- HERNÁNDEZ, Francesc Xavier (2003). "La defensa de la Terra". *Història militar de Catalunya*, vol. 3. Barcelona: Rafael Dalmau.
- JAUME, R.; GASCÓN, P. (2012). "A Girona hi ha contagi! La vida dins i fora de la ciutat empestada". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. LIII, p. 251-278.
- MIRALPEIX, Francesc; TORRES, Xavier (2015). *Girona moderna (segles XVI-XVIII)*. De l'obrador al baluard. Girona: Ajuntament de Girona.
- PARKER, G. (2002). *La Revolución Militar*. Madrid: Alianza Ensayo.
- REVENTÓS, Jacint; MARQUÈS, Josep Maria (1996). "Història dels hospitals de Catalunya". Vol. II: *Els hospitals de les comarques gironines*. Hacer.
- RODRÍGUEZ HERNÁNDEZ, A.J. (2013). "Asientos y asentistas militares en el siglo XVII:

- El ejemplo del pan y la pólvora". *Studia Histórica, Historia moderna*, 35, p. 61-98.
- ROIG I JALPÍ, J. (1678). *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*. Barcelona.
- SAAVEDRA, M.C. (2013): "La vida del soldado". *Historia militar de España. Edad Moderna II. Escenario europeo* (dirigida per Hugo O'Donnell i coordinada per Luis Ribot). Madrid: Ministerio de Defensa, p. 386.
- SALES, N. (1989). *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*. Barcelona: Edicions 62
- STORRS, Christopher (2006). "Health, Sickness and Medical Services in Spain's Armed Forces c. 1665-1700". *Medical History*, 50, p. 325-350.
- TORRES, X. (2006). *La guerra dels Segadors*. Vic: Eumo.